

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКИХ АКАДЕМІЧНИХ ТЕРМІНІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Стаття присвячена розгляду специфіки вітчизняних і зарубіжних академічних термінів, які використовуються в міжнародному комунікаційному просторі, і виявлення адекватних варіантів для їх перекладу. Академічні терміни тлумачимо як терміни, що вживаються у вищій школі стосовно сфери вищої професійної освіти і стосовно вищих навчальних закладів. Досліджується переклад англійських академічних термінів для позначення навчальних закладів, їх структурних підрозділів, назв посад професорсько-викладацького складу, найменування керівних посад, назв освітніх та наукових ступенів.

Ключеві слова: академічний термін, факультет, кафедра, викладач, старший викладач, доцент, професор, ректор, проректор, декан, завідувач кафедри.

Savytska L. V., Tarasenko S. E. Translation features of English academic terms into the Ukrainian language. *The translation problem of the terms from English into Ukrainian and vice versa remains one of the most relevant in modern translation studies. The relevance of studying means and problems associated with the translation of academic terms is due to the expansion of cooperation between Ukrainian and foreign partner universities and the growing volume of communication in this professional area. A prerequisite for communication at a high school is to know and use academic terminology at the professional level.*

The article highlights the features of domestic and foreign academic terms used in the international communication space, and the identification of adequate options for their translation.

Academic terms are to be interpreted as terms used in higher education in the field of higher professional education and higher education institutions. The translation of English academic terms to name educational institutions, their structural subdivisions, titles of teaching staff positions, titles of leading positions, titles of educational and scientific degrees is investigated.

It is proved that Ukrainian academic term «факультет» should be translated into English by the term «Faculty», the term «кафедра» – «department». The following translations should be used to name the titles of Ukrainian teaching staff position: «lecturer» – «викладач», «senior lecturer» – «старший викладач», «associate professor» – «доцент» і «professor» – «професор», to name the titles of leading positions: «rector» – «ректор», «vice-rector» або «deputy rector» – «про-ректор», «dekan факультету» – «Dean of Faculty» і «завідувач кафедри» – «Head of Department», to name titles of educational and scientific degrees: «бакалавріат» – «bachelor's studies», «магістратура» – «master's studies», «аспірантура» – «PhD studies», «докторантура» – «higher doctoral studies», «кандидат наук» – «PhD», «доктор наук» – «DSc» (doctor of science).

Key words: academic term, faculty, department, lecturer, senior lecturer, associate professor, professor, rector, pro-rector, dean, head of department.

Проблема перекладу термінів з англійської мови на українську і навпаки залишається однією з найбільш актуальних у сучасному перекладознавстві. Актуальність вивчення засобів і проблем, пов'язаних з перекладом академічних термінів, зумовлена розширенням співпраці між українськими та зарубіжними вишами-партнерами і зростаючим обсягом комунікації в цій професійній області. Необхідною умовою комунікації у вищій школі є володіння академічної термінологією на професійному рівні.

Питання специфіки термінів і способів їх перекладу висвітлювалися в роботах В. Комісарова, А. Швейцера, Я. Рецкера, І. Арнольд, В. Карабан, Ф. Циткіної, Н. Александрової, Л. Борисової, В. Даниленко [1, 2] та ін., тоді як з'ясування специфіки академічних термінів і виявлення адекватних варіантів для їх перекладу не було предметом спеціального лінгвістичного дослідження.

Метою статті є з'ясування специфіки вітчизняних і зарубіжних академічних термінів, які використовуються в міжнародному комунікаційному просторі, і виявлення адекватних варіантів для їх перекладу.

Спираючись на поширені визначення, академічні терміни тлумачимо як терміни, які вживаються у вищій школі стосовно сфери вищої професійної освіти і стосовно вищих навчальних закладів. Через те, що академічні терміни вживаються широкою аудиторією, вважаємо, що вони не можуть бути позначені як вузькогалузеві.

З огляду на складність і різноманітність різних традицій використовуються різні терміни щодо найменування вищих навчальних закладів у різних країнах. В Україні для позначення вищого навчального закладу, науково-дослідного інституту, а також для позначення адміністративно-управлінського установи використовується термін «*інститут*». В англійських країнах «*institute*» використовується тільки для позначення науково-дослідного інституту («*research institute*», «*scientific research institute*»). В американській системі освіти широко вживається термін «*school*» для позначення цілої низки навчальних закладів, «*high school*» буквально означає «*середня школа вищого ступеня*», «*school of economics*» перекладається як «*вища школа економіки*» або «*економічний інститут*», «*graduate school*», відповідно, має значення «*аспірантура*».

Переклад українського терміна «*факультет*» на англійську мову є одним з найбільш спірних питань, тому що англійське слово «*faculty*» полісемантичне. Одним з основних його значень слід вважати значення «*професорсько-викладацький склад*» (в американському англійському). Унаслідок цього деякі українські викладачі та вишівські адміністратори (як правило, це ті, хто віддає перевагу американському, а не британському англійському або співпрацює з колегами зі США) не перекладають термін «*факультет*» як «*faculty*», посилаючись на те, що їх американські колеги можуть неправильно зрозуміти сенс цього слова. Відповідно, з'явилася тенденція перекладати академічний термін «*факультет*» не тільки як «*faculty*», а й як «*department*», український термін «*кафедра*» перекладати як «*chair*».

Академічний англійський термін «*Faculty*» (з великої літери), навіть американською англійською, може мати значення структурного підрозділу, про що свідчить наявність «*faculties*» у різних американських вишах, у тому числі і Гарвардському університеті, на базі якого існує так званий «*Faculty of Arts and Sciences*». В Колумбійському університеті також існують, наприклад, «*Faculties of Dental Medicine, Medicine, Public Health and Law*».

Англійське слово «*department*» є типовим академічним терміном, що позначає структурний підрозділ університету в США. Проблема полягає в

тому, що американські вузи мають, як правило, зовсім різні організаційні структури з багатою різноманітністю структурних підрозділів. Наприклад, в Єльському університеті [7] існують академічний термін «college» («коледж») для студентів, що навчаються в бакалавріаті і термін «schools» («вищі школи») за програмами професійного навчання («Yale Law School»), до яких вступають після отримання диплома бакалавра. Крім цих адміністративних структур, також є «departments» («кафедри»), що спеціалізуються в конкретній науковій галузі, такі як «Department of Slavic Languages and Literatures» («кафедра слов'янських мов і літератур»). Як і в Україні, факультети в різних американських вищах включають більш вузькоспеціалізовані структурні підрозділи під назвою «departments». У Колумбійському університеті на медичному факультеті є кафедра «Department of Pathology and Cell Biology». Перекладаючи назви структурних підрозділів українських вузів, необхідно враховувати, перш за все, специфіку типової української вищівської організаційної системи, тобто наявність в університетах факультетів та інститутів, що мають в своєму складі кафедри. Українська система досить схожа з організаційною системою Кембриджського університету, в якому існують факультети, аналогічні українським, такі факультети, як економічний, історичний, факультет сучасних і стародавніх мов та ін. («Faculty of Economics», «Faculty of History», «Faculty of Modern and Medieval Languages»). Як у Великобританії, так і в Україні такі факультети діляться на кафедри, наприклад, «Department of French». Сайт Кембриджського університету [3] підтверджує цей факт: «University Faculties organise teaching and research into individual subjects or groups of subjects. Their work is normally organised into subdivisions called Departments» — «Факультети університету займаються освітньою та науковою діяльністю в окремих або суміжних областях. Їх робота, як правило, проводиться в структурних підрозділах, які називаються кафедрами».

Англійський академічний термін «chair» не перекладається як структурний підрозділ. Як у британській, так і в американській англійській мові слово «chair» має значення «професорська посада». У багатьох західних вузах працює лише один професор у конкретній науковій галузі. Також за кордоном існує поняття «named chair» («іменна професура») [4]. Цей термін використовується для позначення посади, яка визначається особистою участю людини, за фінансової підтримки якої була започаткована ця посада, наприклад, «Lucasian Professor of Mathematics» («Лукасівський професор математики») в Кембриджському університеті [6]. Термін «chair» в англійській мові вищої школи має ще одне значення — «керівник навчального підрозділу», «завідувач кафедри». Цей термін вживають як в американському, так і в британському варіантах англійської мови. Але варто зазначити, що для позначення посади завідувача кафедри в багатьох вузах англійських країн також поширене використання словосполучення «head of department».

На основі проаналізованих варіантів перекладу вважаємо, що український академічний термін «факультет» слід перекладати англійським терміном «Faculty», термін «кафедра» — «department», а «керівник навчального підрозділу» або «завідувач кафедри» як «head of department».

Труднощі у перекладі на англійську мову складають українські назви посад професорсько-викладацького складу. Це відбувається частково через те, що в американській системі вищої освіти мало не всі викладачі університетів називають себе «*professors*». Проте існує певна ієрархія посад професорсько-викладацького складу: «*assistant professor*», «*associate professor*», «*(full) professor*». Тільки останній академічний термін є еквівалентом терміна «*професор*» української вищої школи. Посада «*associate professor*» являє собою аналог посади «*доцент*» в українській мові. Термін «*assistant professor*» означає першу сходинку науково-педагогічної кар'єри, тобто відповідно до української академічної термінології – «*викладач*». Але при цьому виникає питання про те, як краще перекласти посаду «*старший викладач*», адже словосполучення «*senior professor*» буде явно недоречним, а термін «*senior teacher*» не буде адекватним, тому що слово «*teacher*» в офіційній англійській мові використовується для позначення шкільного вчителя.

Якщо розглянути британську систему вищої освіти, то питання про переклад найменувань посад професорсько-викладацького складу вирішується легше, оскільки є чотири ступені посад, аналогічних посадам в українській академічній системі: «*lecturer*», «*senior lecturer*», «*reader*», «*professor*». Слово «*lecturer*» добре розуміють в усьому англословному світі, в американських вишах, на відміну від різного роду «*professors*», це, як правило, співробітник, який швидше за все веде заняття у бакалаврів, а не займається науковою роботою як основним видом діяльності. Відповідно, вітчизняні посади «*викладач*» і «*старший викладач*» можуть перекладатися як «*lecturer*» і «*senior lecturer*». Назва посади професора перекладається просто – «*professor*». Найменування посади доцента викликає деякі труднощі, бо слово «*reader*» (буквально «*читець*») рідко вживається поза Великобританією в значенні найменування посади працівника вузу. Необхідно відзначити, що багато вишів країн Британської співдружності, такі як Австралія і Нова Зеландія, і навіть деякі вищі самої Великобританії замість терміна «*reader*» починають використовувати американський термін «*associate professor*», який, відповідно, підійде для перекладу посади доцента.

З урахуванням викладеного вище видається логічним використовувати такі переклади найменувань посад українського професорсько-викладацького складу: «*lecturer*» – «*викладач*», «*senior lecturer*» – «*старший викладач*», «*associate professor*» – «*доцент*» і «*professor*» – «*професор*».

Найменування керівних посад українських вишів найчастіше перекладаються дослівно, особливо якщо термін являє собою словосполучення. У випадку зі словосполученням «*науковий співробітник*» можемо виявити, що існують адекватні відповідності між британськими та українськими термінами, які використовуються в академічному дискурсі. Існує так звана посада «*research fellow*», яка буде зрозуміла і в американському науковому співтоваристві. Термін «*старший науковий співробітник*» так само легко перекладається як «*senior research fellow*», потім в британській системі йде «*professorial (research) fellow*» (еквівалент професора), що в українській мові буде означати «*головний науковий співробітник*». Слід згадати, що існує проміжна посада

між старшим і головним науковим співробітниками – «*провідний науковий співробітник*», яка не має еквівалента в англійській мові, але може бути перекладена в такий спосіб: «*leading research fellow*». В англомовних країнах існує достатньо різних варіантів перекладу певних академічних термінів. Наприклад, перша посадова особа університету може називатися «*president*», перш за все, використовується в американських вузах, академічний термін «*chancellor*», використовується в основному в англійських вузах, але також і в США, термін «*rector*», як правило, характерний для шотландських вишів тощо.

Назви цих посад, залежно від традицій вишу і країни, об'єднують кілька смислів. Оскільки ректор вишу є і особою, що очолює управління університетом, і почесним представником університетської спільноти, то в англійських вищих навчальних закладах термін «*chancellor*» використовується для позначення почесної посади. Як правило, це публічна фігура, яка не має ніякого стосунку до науки, а університет фактично очолює «*vice-chancellor*» («віце-канцлер»). Із урахуванням цих труднощів не варто в процесі перекладу змінювати слово «*ректор*» на неспівзвучний варіант. У британського віце-канцлера університету заступники часто називаються «*pro-vice-chancellors*» і рідше – «*deputy vice-chancellors*». Посада «*проректор*» рідко перекладається як «*pro-rector*», що, швидше за все, пояснюється рідкістю використання латинського префікса «*pro*» як «*заступник*» у сучасних українській і англійській мовах. З огляду на сучасні тенденції використання мови, посаду проректора можна сміливо перекласти як «*vice-rector*» або «*deputy rector*». Кращий перший варіант, оскільки при появі в проректора заступника, що не рідкість у сучасній вітчизняній вищій школі, словосполучення «*deputy vice-rector*» буде більш адекватним перекладом англійською мовою, ніж термін «*vice deputy-rector*».

Керівники факультету (в українській мові, як правило, «*декан*») в англомовних країнах переважно називаються «*deans*», хоча бувають і винятки. У Кембриджському університеті [3], наприклад, факультети очолюють «*chairs*», а кафедрами завідують «*heads*», водночас як в Даремському університеті деканів факультетів наразі підняли до «*про-віце-канцлерів*». У Даремі, як і в Кембриджі, завідувач кафедрою буде перекладатися за допомогою терміна «*head of department*». Зважаючи на поширену практику в англомовній вищій школі, нам видається правильним перекласти посади «*декан факультету*» як «*Dean of Faculty*» і «*завідувач кафедри*» – як «*Head of Department*».

Із підписанням Україною Болонської угоди й введенням багаторівневої системи вищої освіти переклад освітніх ступенів став простішим: «*бакалавр*» – «*bachelor's degree*», «*магістр*» – «*master's degree*», а також «*бакалавріат*» – «*bachelor's studies*», «*магістратура*» – «*master's studies*». Термін «спеціаліст», звичайно ж, можна перекласти як «*specialist*», але в цьому випадку будуть потрібні додаткові пояснення його для зарубіжних колег.

Наукові ступені кандидата і доктора наук здебільшого раніше перекладали «*Candidate of Science*» і «*Doctor of Science*». На сьогодні термін «*кандидат наук*» слід перекладати як «*PhD*», який є його еквівалентом. Проте варто обережно ставитися до такого перекладу, оскільки в англомовних вишах

ступінь «*PhD*» – це ще і найвища ступінь, за винятком почесних докторських ступенів, так званих *higher doctorates*, що присуджуються вченому без захисту дисертації. Для доктора наук, з урахуванням його статусу, можна вибрати при перекладі термін «*DSc*» (*doctor of science*), який використовується в британських вишах для почесних докторів, є досить відомим в англomовному науковому співтоваристві і юридично визнаним еквівалентом розглянутого терміна.

Переклад академічних термінів «*аспірантура*» і «*докторантура*» також потребує більш детальної інтерпретації. В англomовних системах є поняття «*postgraduate studies*» (британська англійська) або «*graduate studies*» (американський варіант), що включає в себе як «*master's studies*», так і «*doctoral studies*» (PhD). У той час як термін «*undergraduate studies*» означає отримання вищої освіти першого ступеня, тобто «*бакалаврат*». Відповідно, переклад аспірантури як «*postgraduate studies*» або «*graduate studies*» може призвести до нерозуміння того, мається на увазі магістратура чи PhD. Також переклад терміна «*докторантура*» як «*doctoral studies*» може бути сприйнятий як «*PhD*». В англomовній вищій школі є термін «*postdoctoral research*» (більш глибокі наукові дослідження, після отримання PhD), який може бути перекладений українською як «*докторантура*», але це буде помилковим перекладом, оскільки *postdoctoral research* не припускає захист дисертації або ж присудження будь-якого наукового ступеня, тому цей термін частіше перекладається українською мовою як «*пост-докторантура*».

З урахуванням викладеного вище пропонуємо обмежити використання терміна «*(post) graduate studies*» у застосуванні до вітчизняної системи вищої освіти та використовувати такі варіанти переклади: «*бакалавріат*» – «*bachelor's studies*», «*магістратура*» – «*master's studies*», «*аспірантура*» – «*PhD studies*», «*докторантура*» – «*higher doctoral studies*».

Останнім часом предметом жвавих дискусій стають питання інноваційного розвитку системи безперервної освіти, запропонованого і здійснюваного різними закордонними та українськими вишами. Словникові дані дозволяють стверджувати про наявність великої кількості варіантів перекладу терміна «*безперервна освіта*». Так, у різних англо-українських словниках можна виявити кілька однотипних дублетів терміна «*безперервна освіта*»: *lifelong learning*, *lifelong education*, *continuing (continuous education)*, *adult education*, *permanent education*, *recurrent education*, *ongoing learning*, *further education*. Поява цілого синонімічного ряду для визначення одного поняття є результатом інтеграційного характеру терміносистем, що призводить до розширення семантичного поля термінів.

Більш детальної інтерпретації також потребує переклад академічного терміна «*стипендія*». Якщо для української мови термін «*стипендія*» не є багатозначним, то в англійській мові існує певна різноманітність термінів для позначення слова «*стипендія*». У Великобританії стипендіальні виплати становлять або єдину стипендію, яка виплачується всім, або стипендію, яка надається один раз. Перекладачі можуть стикатися з такими найменуваннями терміна «*стипендія*» англійською мовою:

1. «*Bursary*» («*стипендія*») – разові або регулярні виплати для студентів (тільки у Великобританії), які потребують матеріальної підтримки.

2. «*Grant*» («*дотація*», «*субсидія*») – регулярні виплати, які покривають витрати на проведення дослідницької роботи з метою отримання ступеня PhD.

3. «*Fellowship*» («*дотація творчому робітникові або науковцю*») – один раз або регулярно нараховується сума для підтримки дослідників, дослідницьких організацій та наукових колективів. Видається для проведення конференцій, спільних проектів і досліджень.

4. «*Merit Award*» («*премія за високі наукові досягнення*») – пропонується у вигляді разової виплати за видатні наукові досягнення.

5. «*Scholarship*» («*стипендія заохочувальна*») – видається на регулярній основі студентам, які навчаються на магістерських та PhD програмах, є фінансовим заохоченням від університету за видатні академічні та професійні заслуги.

6. «*Studentship*» («*стипендія*») – це щось середнє між *scholarship* і *grant*, може виплачуватися колективу або індивідуально. Індивідуальні виплати призначені студентам дослідних програм. Колективні виплати призначені для фінансування дослідницьких колективів або організацій, залучених до виконання будь-якого міжнародного проекту.

7. «*Stipend*» (амер. «*стипендія*») – регулярна фінансова виплата студентам, які навчаються на магістерських і PhD програмах, що покриває поточні витрати. Необхідно наголосити, що і в українській, і в англійській мовах існують терміни, які потребують глибокого розуміння для коректної інтерпретації та перекладу.

Розбіжності, які виявляються у зіставленні ряду академічних термінів, що застосовуються у вищівській системі, здебільшого співвідносяться з екстралінгвістичною інформацією. Системи вищої освіти України, Великої Британії та Америки мають багато відмінностей. Відповідно, найменування для позначення академічних реалій будуть різними. Цей факт виявляється у всьому спектрі академічних термінів. Із урахуванням викладеного вище нам видається логічним, що український академічний термін «*факультет*» слід перекладати англійським терміном «*Faculty*», термін «*кафедра*» – «*department*», використовувати такі переклади найменувань посад українського професорсько-викладацького складу: «*lecturer*» – «*викладач*», «*senior lecturer*» – «*старший викладач*», «*associate professor*» – «*доцент*» і «*professor*» – «*професор*», найменувань керівних посад: «*rector*» – «*ректор*», «*vice-rector*» або «*deputy rector*» – «*про-ректор*», «*декан факультету*» – «*Dean of Faculty*» і «*завідувач кафедри*» – «*Head of Department*», назв освітніх і наукових ступенів: «*бакалавріат*» – «*bachelor's studies*», «*магістратура*» – «*master's studies*», «*аспірантура*» – «*PhD studies*», «*докторантура*» – «*higher doctoral studies*», «*кандидат наук*» – «*PhD*», «*доктор наук*» – «*DSc*» (doctor of science).

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямку пов'язані з дослідженням перекладу англійських фінансових термінів українською мовою.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Д'яков А. С.**, Кияк Т. Р., Куделько З.Б. Основи термінотворення: Семантичні та соціолінгвістичні аспекти. К.: КМ Academia, 2000. 218 с. 2. **Циткіна Ф. О.** Термінологія й переклад. Львів: ВЛІ, 2003. 187 с. 3. **Cambridge University**. [Access mode]. URL : www.cam.ac.uk. 4. **Islamic Studies Chair is appointed / University of Oxford**. [Access mode]. URL : www.ox.ac.uk/media/news_stories/2009/090730.html. 5. **Harvard University** : Faculty of Arts and Sciences. [Access mode]. URL : www.fas.harvard.edu/pages/what-fas. 6. **Кнох К.**, Noakes R. From Newton to Hawking : A History of Cambridge University's Lucasian Professors of Mathematics. Cambridge : Cambridge University Press, 2007. 516 p. 7. **Yale University** : Academic Programs, Schools. [Access mode]. URL : yale.edu/schools/index.html.

Савицька Лариса Володимирівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри педагогіки, іноземної філології та перекладу, Харківський національний економічний університет імені С. Кузнеця, проспект Науки, 9-А, м. Харків, Україна, 61166.

Tel.: +38 096 494 94 30

Email: larisa-savickaya@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-9158-6304>

Savitska Larysa Volodymyrivna – Ph.D. in Philology, Associate Professor, Department of Pedagogics, Foreign Philology and Translation, S. Kuznets Kharkiv National University of Economics, Nauka Avenue, 9-A, Kharkiv, Ukraine.

Тарасенко Сергій Євгенович – старший викладач кафедри педагогіки, іноземної філології та перекладу, Харківський національний економічний університет імені С. Кузнеця, проспект Науки, 9-А, м. Харків, Україна, 61166.

Tel.: +38 066 384 23 84

Email: st476857@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-5296-5985>

Tarasenko Serhii Evhenovych – Senior Lecturer, Department of Pedagogics, Foreign Philology and Translation, S. Kuznets Kharkiv National University of Economics, Nauka Avenue, 9-A, Kharkiv, Ukraine.